

Bijlage 4 – Tomáš Sedláček, *De economie van goed en kwaad.*

De zoektocht naar economische zingeving van Gilgamesj tot Wall Street.

Sedláček bespreekt in het eerste deel van zijn boek de geschiedenis: via Het Gilgamesj-epos, Het Oude Testament, Het Oude Griekenland, Het christendom, Descartes en Bernard Mandeville komt hij terecht bij Adam Smith:

“De stelling als zou de welvaart van naties en individuen gebaseerd zijn op egoïsme, eigenbelang en de onzichtbare hand van de markt wordt in het algemeen aan hem toegeschreven.” (p230). Sedláček ontkracht dit. Over het hedonisme zegt Smith: ‘Dit stelsel is, ongetwijfeld, volstrekt onverenigbaar met wat ik heb proberen te vertogen.’ Hij wijst het hedonisme af.” (p158) Het hedonisme streeft genot na en is de opmaat tot het utilitarisme en de hedendaagse economische dogma’s. Smith sluit aan bij de stoïcijnen die uitgaan van ‘correctheid’. “Smith vond de moraal gebaseerd op wederzijdse vriendelijkheid (welwillendheid) en zelfbeheersing (zelfdiscipline) interessanter vanwege de bouwstenen die ze aandroeg voor de samenleving.” (p233) Voordeel maakt moraal ongedaan. Maar hij vindt dit principe niet voldoende. Daarom voegt hij ‘de onpartijdige toeschouwer’ toe: “Een innerlijke mens, een denkbeeldig concept volgens welke men nuchter maar wel nadrukkelijk het eigen handelen beoordeelt en ten uitvoer brengt.” (p234)

Smith wijst het uitgaan van één principe af. Dat hij toch gekoppeld wordt aan het egoïsme komt wellicht door het verhaal waardoor hij later beroemd werd, dat van de slager die streeft naar inkomsten en eigen gewin. De ‘onzichtbare hand’ zorgt er verder voor dat dit in het voordeel van de samenleving is.

Smith neemt stelling tegen Mandeville. Eigenliefde is geen ondeugd. Hij doopt het om tot ‘eigenbelang’. “Hoewel hij er niet het principe van het functioneren van de samenleving in ziet, vindt hij het wel belangrijk bij het zakendoen.” (p238)

Naast emoties als liefde en genegenheid speelt de rede een rol, maar niet uitsluitend, ook eigenbelang doet mee.

Na de economie van de Oudheid behandelt Sedláček thema's, zoals hebzucht, vooruitgang en waarheid.

Als het over de huidige manier van denken over de economie gaat, dan heeft Sedláček kritiek. Hij verzet zich tegen de vanaf negentiende eeuw ontstane liefde voor de wiskunde. De economie "pretendeert een wetenschap te zijn waarin belang wordt gehecht aan rationaliteit - maar achter de schermen gaan verbazingwekkend veel onverklaarbare factoren schuil, en in iedere stroming in het economisch denken brandt een religieus en emotioneel vuur. [...] Onze eigen filosofen, mythen, geloofsovertuigingen en dichters hebben ons minstens zoveel economische wijsheid te bieden als de strikt wiskundige modellen van economisch handelen" (p315)

Tomáš Sedláček gaat uit van een wat simpele voorstelling van de dierlijke laag van functioneren in de mens (hij noemt dit in navolging van Keynes: 'het dierlijk instinct'). Hij komt dan uit bij 'hebzucht': de bevrediging van begeerte. In zowel de Griekse mythologie (Pandora) als in het Oude Testament (de appel van Eva) is het kwaad in de wereld gebracht door begeerte. Het gaat volgens Sedláček om een onbevredigbare behoefte: bevrediging roept nieuwe behoeften op; een toenemend aanbod roept een toenemende vraag op. Dit proces kan doorbroken worden door de vraag te verminderen, zoals de stoïcijnen al voorstonden: "verminder de vraag net zolang tot deze gelijk is aan het beschikbare aanbod." In de praktijk komt dit neer op het stellen van "bescheiden materiële maar hoge geestelijke eisen." (p260)

In de huidige economie draait alles volgens Sedláček om het bereiken van de maximale nuttigheid. Hij noemt dit MaxN. "Het 'nut' wordt geacht het doel te zijn van ieder menselijk handelen." (p262) De economen maken echter niet duidelijk wat ze nu precies onder 'nut' verstaan. Sedláček doet niet zijn best om tot een betere definitie te komen, maar gaat op zoek naar dat wat er toe doet. Omdat mensen onverzadigbaar zijn is matiging noodzakelijk. Sedláček neemt Aristoteles als uitgangspunt: "De enige eigenschap, aldus Aristoteles,

die niet in het extreme kan worden doorgedreven, is gematigdheid.”
(p267)

Naast kritiek op nut-als-doel vraagt Sedláček zich af: “Waarom moet alles voortdurend groeien? [...] De vooruitgang is het onuitgesproken gebod van onze tijd, iets wat wij zo vanzelfsprekend vinden dat wij het niet zien.” (p269) Het waren de Hebreeërs en later de Grieken die ons een lineair tijdsbeeld voorhielden. Dit hield de mogelijkheid van voortdurende vooruitgang in (goedheid = wat hierna komt). In vroeger tijden werd circulair gedacht, een doel speelt dan geen rol. Doelen zijn tegenwoordig wel belangrijk: “Wij moeten de overkoepelende doelstelling van ons economisch beleid veranderen – van Maxbbp naar MinSchuld. [...] In plaats van Maxbbp moeten wij streven naar redelijke groeicijfers.” (p290)

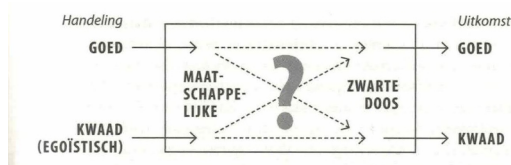
De economische wetenschap (en de wetenschap in het algemeen) probeert zich buiten de discussie van wat goed en kwaad is te houden. Is het in economisch opzicht verstandig om je goed te gedragen? Sedláček gaat na wat anderen er over gezegd hebben: Kant, de stoïcijnen, de Hebreeërs, het christendom, het utilitarisme, Epicurus, Mandeville... “Voor Adam Smith, en voor de meeste klassieke economen, gingen economie en ethiek hand in hand. [...] Latere denkers over economie hadden geen belangstelling in de ethiek. [...] Ook John Maynard Keynes legde grote nadruk op de ethische kant van de economie.” (p297/8)

“Waarom mogen wij erop vertrouwen dat de chaos van de vrije wil uiteindelijk tot orde zal leiden?” (p300) De kracht van ‘de onzichtbare hand van de markt’ kwam al bij Mandeville naar voren (particuliere ondeugd wordt algemeen welzijn). Onze deugden zijn vaak niet meer dan onze ondeugden in vermomming (een opvatting die we ook al bij de taoïsten aantreffen).

Het Darwinistische ‘recht van de sterkste’ is hierop geïnspireerd. Maar “al in het Gilgamesj-epos wordt een kwaad dat de mensheid (de beschaving) aanvankelijk schade toebrengt, beteugeld, getemd: dit wilde, natuurlijke kwaad (Enkidu) is de samenleving uiteindelijk tot

voordeel.” (p302/3) Het gaat hier om de stoïcijnse gedachte dat de natuur van de markt streeft naar harmonie.

Het nastreven van eigenbelang is geen ondeugd, het is slechts één element van sociale interacties.

Het onbeoogde van de onzichtbare hand belicht maar één kant van de zaak: de onbeoogde resultaten van egoïstisch gedrag. Ander gedrag telt voor de mainstream economie niet mee. Bovendien: “De onbedoelde kwade uitkomsten blijven onbesproken. [...] (schade aan de natuur bijvoorbeeld waar niemand op uit is.” (p306) Het complete veld wordt in de afbeelding hierboven weergegeven.

“De reden voor het kwaad is altijd iets goeds. [...] Wanneer bijvoorbeeld iemand iets steelt, doet hij dat om er rijker van te worden. Maar in rijkdom als zodanig schuilt op zich niets kwaads. Niemand steelt om te stelen. [...] Hoe dan ook, het algemene uitgangspunt is, dat kwaad ondergeschikt is aan goed.” (p309) Overigens, over het egoïsme: dit is iets anders dan eigenliefde. “Ook eigenliefde is liefde.” (p312)

Onder economen heeft de notie zich gevestigd dat niet de moraal maar de economie de basis vormt voor een samenleving. In tal van stromingen wordt echter bepleit dat de economie terugkeert naar haar wortels in de moraal (de klassieke economie). “Zelfs Lord Keynes schaarde zich onder hen. [...] De studie van de economie is veranderd van een moraalfilosofie in een wiskundige discipline van toedeling. Dat laatste moest wat mij betreft ook zeker worden ontwikkeld - maar het eerste had niet uit het oog mogen worden verloren.” (p310/1) “Kortom, egoïsme lijkt de dominante vorm van gedrag te zijn in de samenleving als geheel, maar het is een gedrag dat dient te worden gematigd [...] en dat moet worden aangevuld met liefde voor [...] diegenen die ons na staan (zoals het christendom en Adam Smith

zeggen).” (p314)

Een hoofdargument in dit boek is dat ‘de economie’ pretendeert een wetenschap te zijn, terwijl ‘het dierlijke instinct’ niet rationeel is en zorgt voor onvoorspelbaarheid. Religie en emoties hebben altijd een belangrijke rol gespeeld. “Het is belangrijk ons te verdiepen in de meta-economie: wij moeten over de grenzen van de economie heen kijken, en onderzoeken op welke overtuigingen die wetenschap gebaseerd is, wat er ‘achter de schermen’ ligt” (p315) Sedláček is daarom op zoek gegaan bij filosofen, mythen, geloofsovertuigingen en dichters die ons minsten zoveel economische wijsheid te bieden hebben als wiskundige modellen. De erfenis uit onze dierlijke evolutie is een belangrijke kracht, ook voor ons economisch gedrag.

Tot voor kort is het economisch denken beïnvloed geweest door filosofische en religieuze stromingen. In de twintigste eeuw namen denkers over de economie de natuurkunde als voorbeeld. Wiskunde werd de taal waarin gesproken werd. De computertechnologie ondersteunde dit. Dankzij de toegenomen rekenkracht dacht men in het Sovjet-blok het marktmechanisme te kunnen vervangen door een ‘optimale’ prijsstelling. Vanaf het einde van de vorige eeuw is wereldwijd het idee van de vrije markt overheersend geworden, maar ook hierbij speelt in de economie de wiskunde een hoofdrol. De taal van de wiskunde is volgens Sedláček echter veel te beperkt en sluit bepaalde aspecten uit, waardoor onvoorspelbaarheid en onjuiste conclusies het gevolg zijn. Met name meespelende oorzaken en kwalijke effecten worden niet ‘meegerekend’, zoals allerlei vormen van (huishoudelijke) arbeid en milieueffecten. De objectiviteit van de wiskunde kan niet overweg met de subjectiviteit van het menselijk gedrag.

Het onvoorspelbare is niet voorspelbaar. We zullen rekening moeten gaan houden met deze waarheid. Door het hanteren van modellen moeten we ons er extra van bewust zijn dat we te maken hebben met twee werelden: “De ene is de abstracte (of irreële) wereld van de

modelmatige concepten, aan de hand waarvan wij de wereld bekijken; de andere is de wereld an sich, de echte, empirische wereld.” (p359)